

ANTROPOLOGIJA POSTSOCIJALIZMA

Zbornik radova

**Uredio
Dr Vladimir Ribić**

**Beograd
2007**

Reč urednika

Ovaj zbornik je proizašao iz naučnog skupa *Tranzicija i postocijizam: antropološka istraživanja*, koji je održan 24. novembra 2007. godine, u organizaciji Odeljenja za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Sastoji se od dvanaest radova jedanaest autora iz bivše Jugoslavije, to jest, iz Srbije, Hrvatske, Slovenije i Makedonije. Učesnici su temu skupa shvatili vrlo široko, o čemu svedoči sadržaj zbornika. To je omogućilo ne samo da se prouči širok spektar društvenih fenomena, već i da se sagleda kako se, u društvenim uslovima postsocijalističke tranzicije, razvila antropologija u postjugoslovenskim državama. Čitaoci će moći da se uvere kako antropolozi pristupaju istraživanju dinamičnih fenomena, kakvi su karakteristični za periode radikalne društvene promene, i kako se, pri tome, koriste iskustvom antropologije, ali i drugih društvenih i humanističkih nauka.

Vladimir Ribić

Vladimir Ribić

Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

O ekonomskoj tranziciji iz makroistorijske perspektive¹

Apstrakt: Dok na mikroistorijskom nivou nastojimo da objasnimo velike društvene strukture i procese, kao i njihove sukcesivne forme, na makroistorijskom nivou pokušavamo da uočimo kontakte pojedinaca i društvenih grupa sa tim strukturama i procesima da bismo razumeli kako su ih ljudi stvarno doživeli. Od samog njenog nastanka, u kapitalističkoj privredi se smenjuje dominacija dva trenda: jačanje državne intervencije i težnja ka liberalizaciji. Takve promene u sferi ekonomije su u čvrstoj vezi sa smenjivanjem oblika imperijalne hegemonije.

Ključne reči: tranzicija, državna intervencija, liberalizacija tržišta, imperijalna hegemonija

¹ Tekst je rezultat rada na projektu Kulturni identiteti u procesima evropske integracije i regionalizacije (br. 147035), koji MNZZS RS finansira u celosti.

Prema Čarlsu Tiliju, analizom na makroistorijskom nivou, "nastojimo da objasnimo određene velike društvene strukture i procese, i da naznačimo njihove sukcesivne forme". S druge strane, na mikroistorijskom nivou "tragamo za kontaktima pojedinaca i društvenih grupa sa tim strukturama i procesima da bismo objasnili kako su ih ljudi stvarno doživeli".² Na makroistorijskom nivou nalazimo manifestacije kulturnih idioma, čijom se interpretacijom bavi antropologija. Međutim, moramo biti svesni da makroistorijski procesi utiču na strukturne uslove pre svega na globalnom, ali i na nacionalnom i lokalnom nivou. Iz neosporne činjenice da, u tim strukturnim uslovima, pojedini kulturni idiomi (politički, ekonomski, rodni i drugi) doživljavaju svoju društvenu afirmaciju ili bivaju tragično neprilagođeni, možemo zaključiti da je za antropologiju više nego korisno ako uzme u obzir i makroistorijske procese.

Pristupajući fenomenu tranzicije iz makroistorijske perspektive, Moris Godelie je izrazom *period prelaza* označio "posebnu fazu u evoluciji jednog društva, fazu u kojoj ono sve više nailazi na unutrašnje ili spoljašnje teškoće u reprodukciji ekonomskih i društvenih odnosa na kojima počiva i koji mu daju logiku funkcionisanja i specifičnog razvoja, i gde se u isto vreme pojavljuju novi društveni i ekonomski odnosi koji će više ili manje brzo, više ili manje silovito, postati opšti i postati uslovi funkcionisanja jednog novog društva". To znači da "faze prelaza stvaraju epohe od izuzetnog značaja u stvarnom životu društva", odnosno da predstavljaju "trenutak kad se načini proizvodnje, načini mišljenja, individualnog ili kolektivnog rada, suočavaju bilo sa unutrašnjim bilo sa spoljašnjim granicama i počinju da se cepaju, da gube značaj, da se raščlanjuju, gotovi da vekovima vegetiraju na manje značajnim

² Čarls Tili, *Suočavanja sa društvenom promenom. Makro društvene strukture, procesi i komparacije*, Filip Višnjić, Beograd 1997, 76.

mestima, spremni da se ugase sami po sebi ili sistematskom vo-ljom društvenih grupa koje se protive njihovoj reprodukciji u ime drugih načina proizvodnje, mišljenja i rada čiji razvoj žele".³

Namera mi je da ispitam da li propast socijalističkog eko-nomskog sistema i erozija države društvene brige, kao i dostiza-nje vrhunca unilateralne imperijalne hegemonije Sjedinjenih Američkih Država (SAD) ukazuju na postojanje tranzitornog procesa koji se može okarakterisati kao jedan od onih istorijskih trenutaka "koji više nego drugi čine ili rezimiraju istoriju"⁴, ili smo svedoci promena "čiji je krajnji cilj da *reprodukuju stari si-tem proizvodnje i društvene organizacije, prilagođavajući ga unutrašnjim ili spoljašnjim promenama koje su proizašle iz nje-gove evolucije*"⁵.

Tranzicija iz feudalizma u kapitalizam svakako predstavlja fundamentalnu i epohalnu promenu. Iako naglašava da feudali-zam nije bio "naturalna privreda", kao i da ga "ne smijemo zami-šljati kao antitezu trgovini", Imanuel Volerstin (Valerštajn)⁶ kon-statuje da je feudalni sistem "mogao podržavati samo ograničeni opseg vanjske (međuregionalne) trgovine – za razliku od unutra-šnje (lokalne) trgovine". To znači da su proizvodnja hrane i zanat bili glavne privredne aktivnosti, kao i "razmjena tih proizvoda unutar malih ekonomskih područja".⁷ Kako Karl Polanji naglašava, trgovina je bila ograničena na gradove i obavljala se ili lokal-

³ Морис Годелие, Анализа транзиторних процеса, Гласник Етнографског института САНУ, књ. XXXVIII, Београд 1989, 203.

⁴ Isto.

⁵ Isto, 208.

⁶ Prevodioci dela ovog autora na srpski jezik njegovo prezime transkribuju i kao Volerstin i kao Valerštajn.

⁷ Immanuel Wallerstein, Suvremeni svjetski sistem, CEKADE, Zagreb 1986, 22-23.

no, kao susedska trgovina, ili na velike daljine. Važno je da su ta dva oblika trgovine bili strogo razdvojeni, kao i da nijednom "nije bilo dozvoljeno da se širi izvan gradova". To strogo razdvajanje lokalne od izvozne trgovine bilo je "reakcija urbanog života na pretnju pokretljivog kapitala da dezintegriše institucije grada", što znači da su gradovi "stvarali sve moguće prepreke za formiranje nacionalnog ili unutrašnjeg tržišta, na kome je kapitalista-veletrgovac insistirao". Stanovnici gradova su, održavajući nekonkurentsku lokalnu trgovinu i nekonkurentsku daljinsku trgovinu od grada do grada, "sprečavali uključivanje seoskih oblasti u trgovačko područje, kao i uspostavljanje neograničene trgovine između gradova zemlje". Polanji poentira da je, zbog takve ekonomske politike gradova, teritorijalna država postala instrument za konstituisanje "nacionalnog" tržišta i unutrašnje trgovine⁸:

Promišljenom delatnošću države u petnaestom i šesnaestom veku nametnut je merkantilni sistem žestoko protekcionističkim gradovima i kneževinama. Merkantilizam je uništio zastareli partikularizam lokalne i međugradske trgovine, rušeći barijere koje su odvajale ta dva tipa nekonkurentne trgovine i raščičavajući tako put ka nacionalnom tržištu, koje je sve više zanemarivalo razliku između grada i sela kao i između raznih gradova i pokrajina.⁹

Međutim, kako Polanji ističe, ne samo da su nacionalna tržišta uspostavljena državnom intervencijom, već je to slučaj i sa slobodnim tržištem, prema kojem je put bio "otvoren i održavan pomoću ogromnog porasta intervencionizma, stalno organizovanog i kontrolisanog iz centra".¹⁰ Naime, princip *laissez-faire* je namet-

⁸ Karl Polanji, Velika transformacija. Politička i ekonomska ishodišta našeg vremena, "Filip Višnjić", Beograd 2003, 73-75.

⁹ Isto, 75.

¹⁰ Isto, 141.

nula država, tako što su, u tridesetim i četrdesetim godinama 19. veka, nastupila "mnogobrojna ukidanja restriktivnih propisa, ali isto tako i ogromni porast administrativnih funkcija države, koja je sada posedovala centralnu birokratiju sposobnu da izvrši sve zadatke koje su joj postavljale pristalice liberalizma".¹¹ Posledica toga je bilo uspostavljanje međunarodnog ekonomskog poretka, u čijoj osnovi su se nalazile međunarodne finansijske ustanove, nezavisne od vlada pojedinačnih država i njihovih centralnih banaka, ali u snažnoj interakciji s njima. Najveća opasnost za novi međunarodni poredak slobodne trgovine bio je mogući rat između velikih sila, dok kapitalisti nisu imali ništa protiv manjih i izolovanih ratova. Rezultat je bio do tada nezapamćeni period "Stogodišnjeg mira" od 1815. do 1914. godine, u čijem su prvom delu nastajuće srednje klase predstavljale revolucionarnu snagu koja je ugrožavala mir i koju je suzbijala reakcionarna Sveta alijansa. U drugom delu perioda "Stogodišnjeg mira", nacionalno-internacionalni karakter nove ekonomije je prouzrokovao da srednje klase postanu nosioci mirovnog interesa.¹²

Polanji naglašava da je, u tom periodu, i u zemlji i u inostranstvu, važio princip neintervencije države u privatni biznis, što znači da se od vlade "u zemlji nije očekivalo da se meša u privatnu trgovinu, niti od ministarstva spoljnih poslova da privatne interese u inostranstvu posmatra drugačije nego u širem nacionalnom okviru. Agrarna kriza i velika depresija od 1873. do 1886. godine uslovile su uvođenje čitavog niza zaštitnih institucija čija je namena bila da ograničavaju svestrano delovanje tržišta. Došlo je do toga da uvozne carine koje je uvela jedna zemlja sprečavaju izvoz druge, koja je time bila naterana da traži nova tržišta u "politički nezaštićenim regionima". Takav eko-

¹¹ Isto, 140.

¹² Isto, 17-31.

nomski imperijalizam bio je, pre svega, "borba između velikih sila da prošire svoju trgovinu na politički nezaštićena područja". Usled jagme za zalihama sirovina, pojačan je izvozni pritisak, a vlade su podržavale svoje građane koji su imali poslove u zaoostalim zemljama. Takođe, unutar nacionalnih granica, konkurentska tržišta su pretvarana u monopolistička, a ljudi i kapital su se udruživali u nekonkurentne grupe.¹³

Od 1900. godine, intenzivirao se proces raspadanja svetske privrede, koji je kulminirao izbijanjem Prvog svetskog rata, 1914. godine. Nakon rata, formirana je Liga naroda, čiji je zadatak bio da obnovi system ravnoteže moći, ali to, kako Polanji konstatuje, nije bilo moguće zbog jednostranog razoružavanja poraženih nacija. Što se tiče ekonomije, Liga naroda je pokušavala da "obnovi međunarodnu valutnu i kreditnu organizaciju kao jedino moguće obezbeđenje mira među suverenim državama".¹⁴ Međutim, uskoro je takvim nastojanjima došao kraj:

U ranim tridesetim naglo je došlo do promene. Njena obeležja bila su napuštanje zlatnog standarda u Velikoj Britaniji; petogodišnji planovi u Rusiji; uvođenje Nju Dila; nacional-socijalistička revolucija u Nemačkoj; rušenje Lige u korist autarkičnih imperija. Dok su na kraju Velikog rata najvažniji bili ideali devetnaestog veka i dok je njihov uticaj dominirao i u sledećoj deceniji, do 1940. godine nestao je svaki ostatak međunarodnog sistema i, izuzev nekoliko enklava, nacije su živele u potpuno novim međunarodnim okolnostima.¹⁵

Kriza Volstrita je događaj kojim je započeto rušenje međunarodnog ekonomskog sistema. Istovremeno, prestala je da se održava Konferencija o razoružanju, da bi, 1934. godine, Ne-

¹³ Isto, 209-212

¹⁴ Isto, 34-35.

¹⁵ Isto, 36.

mačka napustila Ligu naroda i, zajedno sa Italijom i Japanom, pobunila se protiv status quo. Radikalne političke promene su nastupile i unutar samih država, tako što su dvopartijski sistemi zamenjeni jednopartijskim vladama ili, ponekad, vladama nacionalnog jedinstva. Tako je u Rusiji uveden "socijalizam u diktatorskom obliku", dok je liberalni kapitalizam napušten u "zemljama koje su se pripremale za rat, kao što su Nemačka, Japan i Italija i, u manjoj meri, takođe u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji". Međutim, kako Polanji ističe, jedina sličnost između tih novih režima fašizma, socijalizma i Nju dila, bila je u tome "što su odbacili principe *laissez-faire*".¹⁶

Hobsbaum daje sličnu klasifikaciju političkih odgovora na recesiju od 1929. do 1933. godine, s tim što marksističkom komunizmu i fašizmu pridodaje savez umerenih socijalnih demokrata iz nekomunističkog radničkog pokreta s kapitalistima "čija je vera u optimalnost slobodnog tržišta ostrigana", za koji naglašava da se pokazao kao najefikasnija opcija.¹⁷ Takođe, Hobsbaum ističe da su, posle 1945. godine, sve zemlje kapitalističkog, komunističkog i Trećeg sveta "praktično odbacile suprematiju tržišta i sve su verovalе u aktivnu ulogu države u upravljanju i planiranju privrede"¹⁸ i objašnjava:

...Kapitalističke vlade su bile ubedene da jedino ekonomski intervencionizam može da spreči povratak ekonomskih katastrofa kao onih između ratova, i da se jedino njime izbegava opasnost od ljudi radikalizovanih do te mere da izaberu komunizam, kao što su nekad izabrali Hitlera. Zemlje Trećeg sveta su verovalе da jedino državna akcija mo-

¹⁶ Isto, 235.

¹⁷ Erik Hobsbaum, Doba ekstrema. Istorija Kratkog dvadesetog veka 1914-1991, DERETA, Beograd 2002, 85-86.

¹⁸ Isto, 137.

že da uzdigne njihove privrede iz zaostalosti i zavisnosti. U dekolonizovanom svetu, koji će slediti inspiraciju iz Sovjetskog Saveza, oni će put napred videti kao socijalizam. Sovjetski Savez i njegova novoproširena porodica, nisu verovali ni u šta drugo do u centralističko planiranje. A sva tri svetska regiona su stupala u posleratni svet sa ubeđenjem da je pobjeda nad silama Osovine, izvojevana političkom mobilizacijom i revolucionarnom politikom isto kao i krvlju i gvoždem, otvorila novu eru društvenog preobražaja.¹⁹

Tokom Drugog svetskog rata, britanski i američki zvaničnici su razmatrali razne ideje o posleratnom poretku. Najvažnija razlika je bila u tome što su se Amerikanci zalagali za rekonstruisanje otvorenog trgovinskog sistema, dok su Britanci želeli osiguranje pune zaposlenosti i ekonomske stabilnosti, pa su, stoga, nameravali da očuvaju sistem imperijalnih preferencija i bilateralnog trgovanja. Dakle, jedna strana je zastupala nediskriminatorni, multilateralni trgovinski sistem, dok se druga zalagala za preferencijalno ekonomsko grupisanje.²⁰ Postignuti anglo-američki sporazum o međunarodnom ekonomskom poretku je oličavao jedinstvenu mešavinu *laissez-faire* principa i intervencionizma, to jest, liberalnog multilateralizma i države društvene brige. Može se zaključiti da je taj poredak omogućio funkcionisanje relativno otvorenog sistema trgovine i plaćanja, kao i podršku punoj zaposlenosti i društvenoj brizi.²¹

Anglo-američki sporazum o globalnom ekonomskom poretku je usvojen na konferenciji u Breton Vudsu, održanoj u julu

¹⁹ Isto.

²⁰ G. John Ikenberry, *A World Economy Restored: Expert Consensus and the Anglo-American Postwar Settlement*, International Organization, Vol. 46, No. 1, Knowledge, Power, and International Policy Coordination., Winter, 1992, 289.

²¹ Isto, 294.

1944. godine, na kojoj su osnovane dve ključne međunarodne finansijske institucije: Međunarodni monetarni fond – MMF (IMF) i Međunarodna banka za rekonstrukciju i razvoj (IBRD), kasnije nazvana Svetska banka. Fond je usmerio svoj rad na kratkoročnu stabilizaciju i borbu protiv inflacije, dok je Banka nastojala da pribavi dugoročni kapital za investicije u velike projekte, poput onih u oblastima energije, rudarstva i transporta.²² Opšti sporazum o tarifama i trgovini (GATT) je osnovan 1947. godine, kao treća međunarodna institucija na kojoj je trebalo da počiva posleratni ekonomski poredak. GATT je formiran sa ciljem da se "podigne životni standard i da se postigne puna zaposlenost, stvaranjem recipročnih i uzajamno povoljnih aranžmana usmerenih na supstancijalnu redukciju tarifa i drugih trgovinskih barijera, kao i na eliminaciju diskriminatornog tretmana u međunarodnoj trgovini".²³ Od 1995. godine, GATT je transformisan u Svetsku trgovinsku organizaciju (WTO).

Suštniska karakteristika novog ekonomskog globalnog porotka bila je reforma koja je stvorila "mešovitu privredu", čija je uloga bila da omogući državi da planira i upravlja ekonomskom modernizacijom, kao i da poveća potražnju. Vlade su bile čvrsto privržene punoj zaposlenosti, ali i smanjivanju ekonomske nejednakosti, tj. opredeljenju za društvenu brigu i socijalnu sigurnost, što je prvi put "obežbedilo masovno potrošačko tržište za luksuzne proizvode koji su se sada mogli prihvatiti kao neop-

²² Richard E. Feinberg, *The Changing Relationship Between the World Bank and the International Monetary Fund*, International Organization, Vol. 42, No. 3, Summer, 1988, 548.

²³ Douglas A. Irwin, *The GATT in Historical Perspective*, The American Economic Review, Vol. 85, No. 2, Papers and Proceedings of the Hundredth and Seventh Annual Meeting of the American Economic Association Washington, DC, January 6-8, 1995., May, 1995, 325.

hodne potrepštine".²⁴ Hobsbaum rezimira da je posleratni kapitalizam "bio neka vrsta braka između ekonomskog liberalizma i socijal-demokratije (ili, američkim rečnikom ruzveltovska politika Nju dila), sa važnim pozajmicama od Sovjetskog Saveza, koji je prokrčio put ideji ekonomskog planiranja"²⁵ Rezultat takvog privrednog poretka bio je nastanak država društvene brige, oko 1970. godine. To su države "u kojima su izdaci za društvenu brigu – zaštitu dohotka, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, itd. – postali *najveći deo* ukupnih javnih izdataka, a ljudi angažovani u delatnostima društvene brige su obrazovali najveću grupu od svih državnih nameštenika". Do kraja sedamdesetih godina 20. veka, sve napredne kapitalističke zemlje su postale "države društvene brige".²⁶

U takvim uslovima, naročito od šezdesetih godina, stvorena je transnacionalna privreda čiji su najočigledniji vidovi bili: transnacionalne firme (to jest, multinacionalne korporacije), nova međunarodna podela rada i ofšor (offshore) finansiranje. Termin "ofšor" je uveden šezdesetih godina "da bi opisao praksu registrovanja legalnog sedišta firme na nekoj, obično malenoj i fiskalno velikodušnoj teritoriji koja je dozvoljavala preduzetnicima da izbegavaju poreze i druga ograničenja koja im je namekala njihova sopstvena zemlja". Što se tiče multinacionalnih korporacija, njihova glavna funkcija je bila da "internalizuju tržišta preko nacionalnih granica", odnosno, da se emancipuju od nacionalne države i njene teritorije. Ta tendencija je postala još izraženija kada je industrijska proizvodnja počela da se izmešta iz Evrope i Severne Amerike. Rezultat toga je da nove industrije u Trećem svetu nisu više snabdevale samo lokalna tržišta, već i

²⁴ Erik Hobsbaum, 204-205.

²⁵ Isto, 206.

²⁶ Isto, 216.

svetsko tržište, bilo tako što bi izvozile artikle koje je u potpunosti proizvela lokalna industrija, bilo tako što bi postale deo transnacionalnog procesa.²⁷

Nakon 1970. godine, globalizacija je temeljno podrila model države društvene brige, prepuštajući vlade nacionalnih država na milost liberalizovanog globalnog tržišta, na kojem su važila sledeća pravila igre:

Postoji jedan pravilan put za efikasnu raspodelu dobara i usluga. On uključuje, pre svega, rušenje prepreka slobodnoj trgovini i slobodnom protoku finansijskog kapitala. I to u smislu da postoji ostatak regulatorne uloge, koja je tu da se zaštiti svojina, i materijalna i intelektualna; da se osigura otvoreni, nediskriminatorni pristup; da se dozvoli investitorima da kupe ili prodaju bilo koju aktivu ili izvezu svaki profit bilo gde u svet; da premeste i zaštite subvencije i ostale distorzije od *laissez-faire* cenovnog sistema; da rasture ono što je preostalo od savezništva državnih industrija.²⁸

Neki korporativni ideolozi su bili spremni da prihvate da država može da ima određenu ulogu u subvencionisanju obrazovanja i obučavanju radnika, ublažavanju periodičnih dislokacija, finansiranju istraživanja tržišta i pružanju smanjenih oblika socijalne pomoći. Međutim, korporativna zajednica je insistirala na tome da preostale državne aktivnosti moraju biti usklađene s primenom u privatnom sektoru. Zahtevalo se i uspostavljanje niskih i relativno ravnih poreskih nivoa, održavanje minimalnog deficita državnog sektora, kao i otklanjanje stabilizacionih eko-

²⁷ Isto, 211-213.

²⁸ Robert Kutner, Uloga vlade u globalnoj ekonomiji, u: Vil Haton i Entoni Gidens (priređili), Na ivici. Živeti sa globalnim kapitalizmom, Plato, Beograd 2003, 197.

nomskih politika koje sprovode države, "osim u slučaju monetarne politike čiji je glavni cilj da osigura stabilnost cena".²⁹

Takva ekonomska orijentacija se našla u osnovi takozvanog "Vašingtonskog konsenzusa", to jest, saglasnosti Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke i Trezora SAD o tome koje su ekonomske politike adekvatne za zemlje u razvoju. Rezultat je bio sistematski program umanjivanja involviranosti države u ekonomiju, putem liberalizacije tržišta, privatizacije i reduciranja javne potrošnje, pa se može zaključiti da je "Vašingtonski konsenzus" zasnovan na shvatanju da su "nesavršena tržišta uvek bolja od nesavršenih država".³⁰ Međutim, takva orijentacija je osporena uspehom istočnoazijskih novoindustrijalizovanih zemalja, u čijoj je ekonomskoj politici državni intervencionizam imao ključnu ulogu. Umesto da svoja tržišta prepuste dominaciji ustanovljenih industrijskih sila, ove zemlje su zaštitile svoje strateške industrije, da bi ubrzale proces strukturne promene, što je bilo neophodno za budući razvoj. Takođe, izvoz, domaća potražnja i međunarodne socioekonomske veze su imali važnu razvojnu ulogu.³¹

²⁹ Isto, 198. Ovde treba podsetiti na Hobsbaumovu tvrdnju da je većina neoliberalnih vlada "bila primorana da upravlja i podstiče svoje privrede, dok su tvrdile da samo podstiču snage tržišta ". Vlada Margaret Tačer je oporezovala britanske građane "nešto teže nego što su bili oporezovani pod laburistima ", dok je američki predsednik Ronald Regan "koristio kejnzijske metode da probije izlaz iz depresije 1979-1982, tako što se upusio u divovski deficit i angažovao u podjednako divovskom naoružavanju ". Videti: Erik Hobsbaum, 312.

³⁰ Ziya Onis and Fikret Senses, Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus, *Development and Change*, Vol. 36, No. 2, 2005, 264.

³¹ John Brohman, Postwar Development in the Asian NICs: Does the Neoliberal Model Fit Reality?, *Economic Geography*, Vol. 72, No. 2, April, 1996, 107-130. Kada je reč o uspehu ekonomske politike istočnoa-

"Vašingtonski konsenzus" je najviše kompromitovan istočnoazijskom krizom iz 1997. godine, kao i neuspelom ekonomske tranzicije u Rusiji u 1990-im godinama. Liberalizacija tržišta finansija i kapitala u odsustvu odgovarajućih regulatornih principa dovela je do naglog odliva novca iz zemalja Istočne Azije, dok je sprovođenje privatizacije pre uspostavljanja pravne infrastrukture rezultovalo razvlačenjem državne imovine u Rusiji.³² Zbog toga, Fukujama konstatuje da su političari vezani za "Vašingtonski konsenzus" nedovoljno "upozoravali na opasnosti od liberalizacije u odsustvu pravih institucija", kao i da je krajem 1980-ih i početkom 1990-ih, "vladalo opšte mišljenje da je bilo koji stepen liberalizacije bolji od nedostatka liberalizacije".³³ Težnja da se isprave nedostaci "Vašingtonskog konsenzu-

zijskih zemalja, treba podsetiti na Fukujamin stav da "značaj državnog sektora varira u velikoj meri zavisno od kulturnih činilaca", odnosno da "potreba za intervencijom države zavisi dosta i od osobenosti kulture i socijalne strukture društva koju ona nadzire". Videti: Frensis Fukujama, *Sudar kultura. Poverenje. Društvene vrline i stvaranje prosperiteta, Zaved za udžbenike i nastavna sredstva*, Beograd 1997, 26.

³² Džozef E. Stiglic, *Protivrečnosti globalizacije, SMB-x*, Beograd 2002, 101-173.

³³ Frensis Fukujama, *Građenje države. Upravljanje i svetski poredak u dvadesetprvom veku*, Filip Višnjić, Beograd 2007, 28. Ovde treba skrenuti pažnju na Viliamsonovo podsećanje da je "Vašingtonski konsenzus" geografski i istorijski spicifičan, odnosno da predstavlja predlog ekonomskih reformi namenjenih Latinskoj Americi, 1989. godine. Kao jedan od autora "Vašingtonskog konsenzusa", Viliamson navodi da bi slične mere bile predložene i u Africi i Aziji, kao i da su, zbog toga, neki zaključili da su one predviđene da budu važeće za sva mesta i sva vremena. Videti: John Williamson, *What Should the World Bank Think about the Washington Consensus?*, *The World Bank Research Observer*, Vol. 15, No. 2, August 2000, 254-255.

sa" dovela je do formulisanja ekonomske politike "Postvašingtonskog konsenzusa", u čijoj je osnovi uverenje da država treba da igra važnu ulogu u razvojnom procesu, kao i da su države i tržišta komplementarni.³⁴

Možemo zaključiti da, od kada je prevaziđena politička i ekonomska rascjepkanost feudalnog poretka, postoji ciklična smena trendova državnog intervencionizma u privredi i liberalizacije tržišta. Važno je konstatovati da su te ciklične promene ekonomskih trendova praćene promenom oblika imperijalne hegemonije. U prvim vekovima modernog doba, "merkantilističko državništvo uključivalo je sakupljanje resursa sa čitave nacionalne teritorije da bi se postigla moć u spoljnoj politici".³⁵ Protekcionistička ekonomska politika je pružila podršku takmičenju i međusobnim sukobljavanjima evropskih država, što je, 1815. godine, rezultovalo stvaranjem "pentarhije", odnosno potvrdom multilateralne imperijalne hegemonije pet država: Francuske, Habzburškog carstva, Pruske, Britanije i Rusije.³⁶

U narednim decenijama, nastupili su erozija carinskih barijera i drugih merkantilističkih mera, kao i širenje ideja o slobodnoj trgovini i međunarodnoj harmoniji, što je dovelo do stvaranja internacionalnog poretka, čiji su elementi bili: "rast međunarodne privrede, produktivne snage koje je oslobodila Industrijska revolucija, relativna stabilnost Evrope, postepena modernizacija vojne i pomorske tehnologije, izbijanje samo lokalizovanih i kratkotrajnih ratova".³⁷ Takve okolnosti su naročito odgovarale Britancima,

³⁴ Ziya Onis and Fikret Senses, 275.

³⁵ Karl Polanji, 75.

³⁶ Videti: Pol Kenedi, *Uspon i pad velikih sila. Ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, CID, Podgorica; *Službeni list SCG*, Beograd, 2003, 53-168.

³⁷ Isto, 171-172.

koji su "već dostigli značajan stepen prvenstva već do 1815. godine, zahvaljujući svojoj spretnoj kombinaciji gospodarenja morima, finansijskog kredita, trgovačke stručnosti i diplomatije". Zapravo, Industrijska revolucija je samo "pojačala položaj zemlje koja je već bila krajnje uspešna u predindustrijskim, merkantiliističkim borbama osamnaestog veka, a koja se zatim preobrazila u drugačiju vrstu sile". Britanija je postala drugačija "vrsta sile", zbog toga što je ideologija *laissez-faire* političke ekonomije, koja je cvetala u periodu rane industrijalizacije, propovedala "večiti mir, male državne izdatke (posebno na odbranu) i smanjenje državne kontrole nad privredom i pojedincem". Zbog toga, do sredine 19. veka, uticaj Britanije "ne može biti meren tradicionalnim kriterijumom vojne hegemonije". Britanija je svoju imperijalnu hegemoniju zasnivala na superiornoj kontroli nad morima, uvećanju kolonijalnog carstva i snazi finansijskih institucija.³⁸

Od 1860-ih godina, industrijalizacija počinje da se širi izvan granica Britanije i određenih delova kontinentalne Evrope i Severne Amerike. Naročito je ojačala položaj Nemačke, "koja je 1870. godine već imale 13 odsto svetske *industrijske* proizvodnje i Sjedinjenih Američkih Država, koje su čak i tada imale 23 odsto te proizvodnje".³⁹ Između 1870. i 1914. godine, Sjedinjene Američke Države i Nemačka su znatno proširile svoju industrijsku bazu, nadmašivši Britaniju. Nakon toga, usledila su dva svetska rata, koje Imanuel Volerstin (Valerštajn) sagledava kao jedan "tridesetogodišnji rat", koje su, u suštini, vodile SAD i Nemačka za prevlast u svetskom sistemu.⁴⁰ Veći deo perioda između 1870. i 1945. godine karakteriše dominacija ekonomske

³⁸ Isto, 178-187.

³⁹ Isto, 222.

⁴⁰ Imanuel Volerstin, *Opadanje američke moći*, CID, Podgorica 2004, 19-20; 35-36.

politike državnog intervencionizma u privredi, koja svoj vrhunac dostiže 1930-ih i tokom Drugog svetskog rata.

SAD su bile jedina veća industrijska sila koja je iz Drugog svetskog rata izašla neoštećena, čak i ojačana. Posleratni svetski poredak, u kojem je ova država dominirala kao hegemon, definisan je na sastanku Ruzvelta, Čerčila i Staljina, održanom na Jalti 1945. godine. Tom prilikom je postignut neformalni dogovor između SAD i SSSR da njihove sfere interesa u Evropi budu određene linijom razdvajanja njihovih trupa u trenutku završetka rata. Takav prećutni dogovor je primenjen i u Aziji, o čemu svedoči američka okupacija Japana i podela Koreje. Zbog svega toga, Volderstin (Valerštajn) zaključuje da je Jalta "predstavljala dogovor o statusu quo u kojem Sovjetski Savez kontroliše otprilike jednu trećinu sveta, a Sjedinjene Države sve ostalo".⁴¹ Obe supersile su prihvatile takvu "neujednačenu, ali, u suštini, neosporavanu ravnotežu snaga", pa se može zaključiti da je osobenost "Hladnog rata" bila "u tome što nije postojala neizbežna opasnost od svetskog rata".⁴² Poput "Stogodišnjeg mira", "Hladni rat" je omogućio stvaranje liberalizovanog svetskog ekonomskog poretka, koji karakteriše unilaternalna imperijalna hegemonija jedne sile, u ovom slučaju SAD.

Dakle, trend dominacije državnog intervencionizma predstavlja ekonomsku osnovu multilateralne imperijalne hegemonije, odnosno konfrontacije velikih sila, dok je trend liberalizacije tržišta praćen unilateralnom imperijalnom hegemonijom i stabilnošću svetskog političkog poretka. Činjenica da je ponovno uspostavljanje državne kontrole nad energetskim resursima omogućilo Rusiji da se reafirmiše kao svetska sila⁴³, kao i uspeh kine-

⁴¹ Isto, 20-21.

⁴² Erik Hobsbaum, 174.

⁴³ Videti: Martin Walker, *Russia v. Europe: The Energy Wars*, *World Policy Journal*, Vol. 24, No. 1, Spring 2007, 1-8.

skog "tržišnog socijalizma", svedoče nam da smo na početku novog uspona ekonomske politike državnog intervencionizma i borbe "između *dve* glavne države oko toga koja će, postajući primarno mesto akumulacije kapitala, postati naslednik prethodne hegemonističke sile".⁴⁴ Ako je to tako, onda propast socijalističkog ekonomskog sistema i erozija države društvene brige, praćeni unilatarnom imperijalnom hegemonijom SAD, predstavljaju pokazatelj dostizanja vrhunca jedne etape u neprekinutom viševakovnom kontinuitetu globalne kapitalističke privrede.

Vladimir Ribić

OF ECONOMIC TRANSITION FROM A MACRO-HISTORICAL PERSPECTIVE

While at the macro-historical level we strive to elucidate large scale structures and processes in societies and their successive forms, on a micro-historical level attempts are made to distinguish individual and group contacts with these structures and processes so as to grasp how the public essentially perceived them. From its very beginnings, capitalist economy has been the grounds of interchange between two dominant trends: the strengthening of state intervention and the strive towards liberalisation. Such alterations in the field of economics are in correlation with the substitution of the modes of imperial hegemony.

⁴⁴ Imanuel Valerštajn, *Posle liberalizma*, Službeni glasnik, Beograd 2005, 30.

Sadržaj

Reč urednika	5
Vladimir Ribić	
O Ekonomskoj tranziciji iz makroistorijske perspektive	6
Ines Prica	
Problem interpretacije tranzicije iz "nerealnog socijalizma"	24
Bojan Žikić	
Ljudi (koji nisu sasvim) kao mi. Kulturna konceptualizacija pojma <i>privatnik</i> u Srbiji	52
Ildiko Erdei	
Dimenzije ekonomije: prilog promišljanju privatizacije kao socio-kulturne transformacije	76
Vlado Kotnik	
Bizarre Academism and Science in Slovenia: Elements for Anthropological Study of Postsocialism and Transition	128

Ljupčo S. Risteski	
Ethnography of "Socially Marginalized Groups". Mapping and Community Based Research Study on Most At-Risk Adolescents to HIV/AIDS/STIs in Macedonia. Methodological Issues	172
Tomislav Pletenac	
Od Morlaka do postsocijalizma. Tranzicija kao element mimikrijskog diskursa	200
Vladimir Ribić	
Antropologija raspada Jugoslavije: O etničkom nacionalizmu	216
Senka Kovač	
Recepcija novog državnog praznika u tranziciji: Primer Sretenja	244
Lidija Radulović	
Tranziciona budućnost: politička upotreba proročanstava u Srbiji devedesetih	258
Jana Baćević	
Ljubav u doba tranzicije	280

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.422:39(497.11)"20"(082)

ANTROPOLOGIJA postsocijalizma : zbornik radova / uredio Vladimir Ribić. – Beograd : Srpski genealoški centar : Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 2007 (Beograd : Srpski genealoški centar). – 306 str. : tabele ; 17 cm. – (Etnološka biblioteka / [Srpski genealoški centar] ; knj. 34)

Tiraž 500. – Tekstovi na srp., engl. i hrv. jeziku. – Reč urednika: str. [5]. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz pojedine radove.

ISBN 978-86-83679-47-8 (SGC)

a) Друштвени процеси – Антрополошки аспект – Србија – 21в – Зборници б) Србија – Транзиција – Зборници

COBISS.SR-ID 145588236

Izdavač: "Srpski genealoški centar", Radnička 50, Beograd i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Za izdavače: Filip Niškanović i Ivan Kovačević. Urednik: Miroslav Niškanović. Kompjuterska obrada i štampa: SGC, Beograd. Beograd 2007.